

ומהי תיתי לפוטרו מחטאת – אלא משמע שרבי יוחנן מחדש שאעפ"י שיש כאן ענין של טועה בדבר מצוה לכאורה, פטור, שלא כיבמה שהיא מצוה גמורה. ועל כך הקשו מה באמת הטעם לחלק, הלא גם באשתו יש מצוה.

באגרות-משה (אה"ע ח"ג כח) כתב להוכיח מכאן שמצוה זו שאמר רבא היא מדאורייתא, שכלולה בחיוב עונה האמורה בתורה, כי אם אינו אלא חיוב מדרבנן, אין להיפטר מחיוב חטאת דאורייתא בגלל מצוה זו, ומה מקשה הגמרא.

ואולם יש סוברים שמצוה זו מדרבנן, וכתבו לדון שגם הטרוד במצוה דרבנן נפטר משום 'טועה בדבר מצוה'. ויש סוברים לומר שאמנם מקיים מצוה דאורייתא אך אינו חייב מהתורה ע' בשו"ת אחיעזר ח"ג פג, א"ב). וכבר העירו על השמטת הרמב"ם הלכה זו. ויש מצדדים שלדעתו היא מדת חסידות ולא מדאורייתא (עינים למשפט). ולפי זה יהא מוכח לכאורה שגם במצוה שאינה מחויבת מן הדין אלא ממדת חסידות, שייך פטור 'טועה בדבר מצוה'.

'בימתו בזיו מינה אשתו לא בזיו מינה'. ובושה זו דיה להחשיבו קרוב לאנוס לפוטרו מן הקרבן, וכשם שטירדה דמצוה פוטרת מפני שנחשב קצת כאנוס, כמו כן כשנמנע לשאול מפני הבושה (ע' עזרת כהן ח).

'מאי טעמא דרבי יהושע דכתיב ברוך ה' חילו ופעל ידיו תרצה...'. כהן שקיבל פדיון-בכורות ונמצא חלל – כתבו פוסקים שצריך לשוב ולפדות, שהרי לא נתחדש אלא לענין הכשר עבודתו, ולא לענין אחר. ויש מפקקים בדבר – ע' במובא ביוסף דעת מכות יב.

דף עג

'עשו אכילת תרומה בגבולין כעבודת בית המקדש'. ועל כן כהן האוכל תרומה או חלה מברך לאחר ברכת המאכל המצוה: 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וציוונו לאכול תרומה' (עפ"י רמב"ם תרומות טו, כב וע"ש בנושאי כלים; רמ"א יו"ד שכב, ה), וכשם שהכהנים מברכים על אכילת קדשים (ע' בהגר"א שם. וע"ע להלן קכא).

'לדברי האומר מקלקל בחבורה פטור, שחטו שלא לאוכליו חייב, מה תיקון?'. לא הקשה על הרישא: שחטו שלא לשמו, מה תיקון? – כתב מהרש"א, כי ברישא תיקון שאינו מתחייב על אכילת נותר שלו כמו על נותר של פסח שהרי זמן אכילת שלמים ממושך יותר, אבל כששחטו שלא לאוכליו, מעיקרא היה פסח כשר ועתה הוא פסח פסול אם כן מה תיקון.

וכבר תמהו על דבריו, הלא נותר של זבח פסול אין חייבים עליו משום נותר, ואם כן אין נפקותא בין פסול זה לפסול אחר, ומדוע כששוחט לשם שלמים ישתנה דינו להיות כשלמים לענין נותר (שו"ת חכם צבי קנט; מרומי שדה ועוד).

השפת-אמת מפרש דברי מהרש"א שאמנם אין חיוב כרת באכילת נותר של קרבן פסול, אך אסור להותיר מבושר קרבן פסול, הלכך בכך ששחטו לשם שלמים, נקט המהרש"א שנעשה כשלמים והרי הותר להותירו עד בוקר כדין שלמים.

ואולם החזון-איש (קכד) תמה על הנחה זו שפסח ששחטו בזמנו שלא לשמו נעקר להיות שלמים (וע"ע מנחת חינוך ז, יא. ויש להעיר מלשון התוס' מנחות מז רע"א).

א. גם צ"ע הלא למעשה לא תיקן כלום בשחיטתו לשם שלמים שהרי בכל אופן מצווה לשרפו לפני כניסת יום טוב, שאל"כ הרי לא יוכל לשרפו עד בוקר שני ואסור להשהותו עד אז גם אם דינו כשלמים.

ולולא דמסתפינא היה מקום לחדש בדעת מהרש"א שאף אם באמת לא תיקן, אך כיון שלפי דעתו יש תיקון בשחיטתו, שהרי רצה לעשותו כשלמים ולהגדיל זמנו, לכן גם אם למעשה קלקל ולא תיקן חייב משום חובל [כי בעצם החובל היא מלאכת קלקול אלא שהאדם עושה כן בשביל צרכו, הלכך די בתיקון לפי דעתו]. וצריך בדיקה ובירור בחידוש זה.

ב. הרש"ש חידש שכשהבעלים שחטו את פסחם לשם שלמים, כשר הקרבן לשלמים מפני שבכך הם משכו ידם מהקרבן בתורת קרבן פסח ונעשה כפסח שאין לו מנויים ודינו להיקרב שלמים, או משום שמוותר הפסח קרב שלמים, לכך אפשר לעקרו במחשבה להיות שלמים. ומה ששנינו בכל מקום שהוא פסול, היינו פסול בתורת פסח אבל כשר לשלמים. ובוהן מובן שכששחט שלא לשמו תיקן, שהרי הקרבן כשר לשלמים.

ותימה, הלא משנה ערוכה היא (בזבחים יא:): שפסח בזמנו שלא לשמו פסול ושלא בזמנו כשר, ואם כדבריו הלא אין חילוק בין זמנו לשלא בזמנו, בשניהם כשר כשלמים. ודוחק להעמיד שם רק כשאחר שחט שלא לשמו שלא לדעת בעליו או כשנשארו מנויים אחרים עליו.

ואפשר שהקשה מסיפא דמתניתין, משום הקושיות הבאות, בשחטו ונמצא בעל מום וטריפה, שהם שנויים בסיפא. ובפירושו רבנו חננאל הנוסח: 'שלא לשמו ושלא לאוכליו' (מרומי שדה. וע"ע בצל"ח באור מהלך הסוגיא באריכות, וע"ע שפת אמת).

'תיקן אם עלו לא ירדו... תיקן להוציא מידי נבילה'. אף על פי שקלקולו יתר על תיקונו, הואיל ומלאכת מחשבת אסרה תורה לכך כשיש תיקון מועט [בגופו] חייב שכבר נחשב 'מלאכת מחשבת' (עפ"י תוס' חולין ח. ד"ה מותר; ספר הישר לר"ת רצ. וע' נקודות הכסף יו"ד רכא על ט"ז סקמ"ב).

'בדוקין שבעין'. ע' בזבחים פה.

'מה תיקן... מה תיקן... מתקיף לה רבינא... שמוציאו מידי אבר מן החי'. 'כן דרך התלמוד, תחלה מתרץ תירוצים קלים שאין עומדים ואחר כך מתרץ העיקר – כדי להרחיב הסברא ולהראות שאין לתרץ אלא בענין זה' (לשון תוס' רי"ד להלן עז:).

(ע"ב) 'בדם ובבעלים – תעובר צורתו'. על 'עיבור צורה', ע' לעיל לד.

'פסולו משום מאי, משום דבר אחר, דקא שחיט ליה אחר תמיד של בין הערבים'. אם ננקוט שקרבן שהוקרב אחר תמיד של בין הערבים כשר בדיעבד (ע' בשיטות הראשונים בשו"ת לסיכום לעיל נח-נט), אפשר לפרש שלכך ישרף, משום שלאחר ששחט אסור להקטיר אימוריו אחר התמיד, וכל שאין הקרבן ראוי להקטרה מתחילתו, הבשר יישרף ולא ייאכל. [וסובר כמאן דאמר לינה מועלת בראשו של מזבח, לכך אין לו תקנה להעלות האימורים על גבי המזבח כדי להקטירם למחר].

עוד יש לומר שלאחר ששחט אסרו חכמים לזרוק הדם שמא יבואו להקטיר אחר התמיד, ומפני כן נפסל הקרבן (עפ"י תוס' יומא כט).

כתירוץ השני צריך לומר בדעת הרשב"א במגילה (כ:): שכתב לפי תירוץ אחד שאם עבר והקריב לאחר תמיד של בין הערבים כשר. וצריך לפרש שהוא מדבר בששחט זורק וסוגיתו מדברת קודם זריקה כנ"ל. וכן כתב במשנה למלך (תמידין ומוספין א סוף הלכה ג) בדעת הרמב"ם. ועוד צדד שם שמחלוקת אמוראים בדבר והרמב"ם פסק כדעה המכשירה בדיעבד.

יב. טעה בדבר מצוה ועבר בדבר שזדונו כרת; לרבי אליעזר – חייב חטאת כשאר שגגות. לרבי יהושע אליבא דסתם משנתנו, אם עשה מצוה כל דהו – פטור (כגון שחט זבח וטעה וסבר שהוא פסח, והרי הובח ששחט כשר). ואם לא עשה מצוה – חייב (וכן נקט ריש לקיש). ולרבי מאיר (וכן סבר רבי יוחנן לפי ה'איכא דאמרי'). וכן אמר רב הונא בשיטת רבי יוסי, בסוכה מב., טעה בדבר מצוה אפילו לא עשה מצוה – פטור. ודוקא בטעות שאדם עלול לטעות בה (כגון התחלפות זבחים בני אותו סוג), או אף כשאינו עלול אלא שהוא טרוד ובהול במצוותו (כגון שחט עגל שלמים לשם פסח), אבל בדבר שאין מתחלף וגם אינו טרוד (כגון שחט בעל מום לשם פסח) – חייב. וכן היה לו לשאול ולא שאל, ומפני כך טעה – חייב (כגון אשתו גדה בעל, ולא ידע אם היא גדה. כן מבואר בדברי רבי יוחנן).

כאשר כבר קוימה המצוה, ויש לה קצבה וסוף (כגון קרבנות ציבור שהוקרבו בשבת, ואח"כ שחט קרבן אחר בסדרו שהוא קרבן ציבור) – לפי תנא קמא מודה רבי יהושע שחייב, ולרבי מאיר – פטור. ואולם אם לא ניתנה שבת לידחות אצל אדם זה (כגון שני תינוקות, וטעה ומל את של שבת בערב שבת, ושל ערב שבת בשבת), גם לרבי מאיר חייב.

טעה בדבר מצוה, באופן שאינו מוגבל בזמן, שאינו בהול בגללה – רבי יוחנן נקט לפטור, ושאלו על מקור שיטתו כי לא שמענו זאת בדברי התנאים (וע' יבמות לד).

א. להלכה, הטועה בדבר מצוה ועשה מצוה פטור (מאירי כאן ושבת קלו. ויבמות לד. ור"ח שבת שם. וכ"כ במרכ"מ בדעת הרמב"ם שגגות יב, ח). ויש אומרים שהלכה אפילו לא עשה מצוה פטור (עפ"י רבנו ירוחם א, ב; לח"מ ורמ"ע מפאנו (בתשובה קה) בדעת הרמב"ם).

ב. גם מצוה שיכולה להתקיים על ידי אחר, כגון אכילת קדשים, יש בה פטור של 'טועה בדבר מצוה' (כן מבואר בסוכה מב. בשיטת רבי יוסי, ע"ש בתוס'). וגדולה מזו שמענו מפרש"י במשנה, שכשמצא בהמה בעורה ושחטה לשם מי שהוא, גם כן נפטר, הגם שאינה מצוה המוטלת עליו כלל.

ג. מבואר בסוגיא שפטור 'טועה בדבר מצוה' שייך הן לענין קרבן חטאת הן לענין אשם [ויש מי שאומר אף לענין גלות ברוצח בשגגה. עפ"י צפנת פענח כלאים י, י]. אך נראה שדבר שחייבים עליו גם במזיד, אין אמור פטור זה [וכגון שפחה חרופה]. וכן דבר שחויבו אינו משום כפרה, נראה שחייב גם בטועה בדבר מצוה (עפ"י משאת המלך בהסבר שיטת הרמב"ם).

וע"ע בשו"ת דובב מישרים (ח"א קטו) ובשו"ת אחיעזר (ח"ג פג, ב) על טועה בדבר מצוה בטומאת מקדש וקדשיו. יש מהאחרונים שכתב שבמקומות שקנסו חכמים שוגג אטו מזיד [כגון בחמץ שעבר עליו הפסח בשוגג], לא קנסו בטועה בדבר מצוה, שהקנסות לכפרה הם באים והטועה בדבר מצוה פטור מכפרה (עפ"י שו"ת חתם סופר או"ח קיט).

ד. נחלקו הדעות בטועה כשעסוק במצוה דרבנן, האם נפטר משום 'טועה בדבר מצוה' (ע' טעם המלך שופר ב, לולב ה; אחיעזר ח"ג פג; אגרות משה כח).

ה. האחרונים דנו בגדר פטור 'טועה בדבר מצוה', אם הוא פטור בעצם מעשה העבירה, כמו אנוס, או פטור מקרבן בלבד (ע' חלקת יואב ח"א ז; שבט הלוי ח"א קפ).

דף עג

- קלא. א. שחט את הפסח בשבת, ונודע שמשכו הבעלים את ידם או שמתו או שנטמאו – האם חייב חטאת?
 ב. שחט את הפסח בחול, ונודע שמשכו הבעלים את ידם או שמתו או שנטמאו – מה דינו של הקרבן?

א. שחט את הפסח בשבת, ונודע שמשכו הבעלים את ידם או שמתו או שנטמאו – פטור מפני ששחט ברשות. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר: אם יש שהות לידע אם משכו את ידם או שמתו – חייב, מפני שהוא קרוב לפשיעה שלא בירר הדבר (רש"י), ואין להחשיבו כטועה בדבר מצוה. משמע בגמרא שלרבי אליעזר המחייב חטאת בטועה בדבר מצוה, השוחט ונודע שמשכו הבעלים את ידם וכד' – חייב.

כן נקטו התוס'. וכתבו שגם לתנא קמא אליבא דרבי יהושע חייב שהרי לא עשה מצוה. ובתוס' רשב"א צידד לומר שפטור.

ורש"י במשנה פירש טעם הפטור מפני שאנוס הוא (וכן נקטו כמה מפרשים לעיקר כנ"ל). ושם זהו רק כשלא היתה לו שהות לידע ואז פטור לכולי עלמא, ואילו הגמרא מדברת כשהיתה לו שהות שאז אינו פטור אלא לרבי מאיר שטעה בדבר מצוה ולא עביד מצוה פטור. הסברים אחרים לפרש"י – ע' בחדושי הנצי"ב ובזבח תודה.

ב. שחט את הפסח בחול, ונודע שמשכו הבעלים את ידם או שמתו; לתנא דברייתא – יישרף מיד, ולרבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא – טעון עיבור צורה (= לינת לילה) ורק אחר כך יצא לבית השריפה. מבואר בגמרא שנידון זה תלוי בכמה שאלות:

אם נוקטים שקרבן פסח שאינו ראוי לבוא לפסח, צריך עקירה לשם שלמים, הרי כששחטו בסתם ולא עקרו נמצא שוחט פסח שלא למנויו (רש"י) ונחשב פסולו בגופו, וכל שפסולו בגופו ישרף מיד. ואולם תנא דבי רבה בר אבוה סובר שאפילו פיגול שפסולו בגופו טעון עיבור צורה, וכן סובר רבי ישמעאל בנו של רבי"ב, ולדעה זו בכל אופן טעון עיבור צורה. ואפילו נטמאו הבעלים שלכל הדעות הקרבן צריך עקירה שהרי הוא עומד לפסח שני, אף על פי כן טעון עיבור צורה לדעה זו.

ואם ננקוט שהפסח אין צריך עקירה (וכדעת רבי חייא בר גמדי, וכן הסיקו בדעת רב), נמצא זה שוחט שלמים לאחר תמיד של בין הערבים, שאין פסולו בגופו, הלכך טעון עיבור צורה נ"א שאינו פסול כלל, אם כבר זרק הדם. עפ"י תוס' יומא כט; רשב"א מגילה כ: – מלבד לדעת הסוברים שכל הזבחים הנשחטים לשם פסח פסולים (רבי אליעזר; יוסף בן חונאי), שלפיהם יש כאן פסול בגופו שהרי שחט שלמים לשם פסח בזמן הפסח, ואין צריך עיבור צורה מלבד לתנא דבי רבה בר אבוה, כנזכר.

וכל זה אמור כשמשכו הבעלים את ידם או שמתו קודם חצות, אבל הפרישו הקרבן קודם חצות ומתו לאחר חצות – באנו לשאלת דיחוי בבעלי חיים (וכדלהלן צח – ע"ש פרטים נוספים), ולדעת האומר יש דיחוי נפסל הקרבן בגופו ולכן יישרף מיד [מלבד לתנא דבי רבה בר אבוה].

א. יש אומרים שלא אמרו לפסול כדין שלמים ששחטם לפסח אלא כאשר שחט במפורש לשם פסח (ערש"י; קרני ראם על מהרש"א; רש"ש; נצי"ב). ויש שנקטו שאף בסתמא הריהו כמפרש (ע' מהרש"א; חו"א קכד).

ב. מה שאמרו שלדעת הסוברים כל הזבחים שנשחטו לשם פסח פסולים, אין צריך עיבור צורה, זהו דוקא אם ננקוט 'עקירה בטעות שמה עקירה' אבל לפי ההלכה שאין שמה עקירה, הואיל ולא ידע שהבעלים משכו את ידם, נמצא שהוא מוטעה במה שחשב לשם פסח, ולא פסל (עפ"י צל"ח; חו"א. וכן העיר רעק"א). ויש מסתפקים בדבר (ע' שפת אמת).

ג. ישנה דעת תנאים (רבי יוחנן בן ברוקא ורבי נחמיה – להלן פב) שאפילו פסול בדם או בבעלים יישרף מיד. ולפי זה אפילו אם לא בעי עקירה והוי שלמים, נראה שיישרף מיד (אא"כ ננקוט שאחר תמיד של בין הערבים אינו פסול אלא מדרבנן והרי מדאורייתא הוא קרבן כשר).

ד. מהרמב"ם (קרבן פסח ד, ג) נראה שפסק צריך עקירה (לחם משנה הל' פסח"מ ד, טו) שכן כתב שאם שחטו לאחר שנודע שמשכו הבעלים את ידם או שמתו או שנטמאו – הרי זה יישרף מיד. אבל אם לא נודע עד לאחר שחיטה – טעון עיבור צורה (לכאורה נראה טעמו שרק אם נודע הרי שחט שלא לאוכליו ושלא למנויו והוי פסולו בגופו. משא"כ בלא נודע אין מחשבת פסול והוי פסולו בבעלים. ולפי"ז הכל תלוי בידיעת העובד. וע' בצל"ח). וע"ע במאירי.

ויש שפסקו שאין צריך עקירה, הלכך צריך עיבור צורה – מלבד אם נטמאו בעליו ונדחו לפסח שני, שאז לכל הדעות צריך עקירה הלכך יישרף מיד (עפ"י סמ"ג. מובא בלקוטי הלכות). מתו הבעלים או נטמאו לאחר שחיטה וקודם זריקה – נתבאר להלן פב.

קלב. קרבן שאינו ראוי ליעודו הראשון ודינו להיקרב כקרבן אחר – האם צריך עקירה לאותו קרבן או אין צריך? אלו נפקותות מבוטאות בסוגיא בשאלה זו?

קרבן שאינו עומד ליעודו המקורי, כגון קרבן פסח לאחר הפסח שאינו ראוי לפסח הבא (שהרי תעבור שנתו), וגם אינו עומד לפסח שני (כגון שבעליו הקריבו כבר פסח אחר), ודינו להיות קרב שלמים – נסתפקו בגמרא האם צריך עקירה, שיעקרוהו בשחיטתו משם פסח לקרבן אחר, אם לאו. ורבי חייא בר גמדיא סובר אין צריך עקירה, וכן הסיקו בדעת רב. ונפקא מינה כששחטוהו בסתם שלא בזמנו – האם דינו כדין שלמים ששחטם לשם פסח וכשר, או שמא הוא כשוחט את הפסח שלא בזמנו ופסול שהרי לא עקרו משמו הראשון.

וכן נפקא מינה אם שחטו בזמנו לאחר שמתו בעליו – האם דינו כשלמים שנשחטו לאחר תמיד של בין הערבים וטעון עיבור צורה [מלבד לדעת הפוסלים שלמים לשם פסח בזמנו, ומלבד לדעת הסוברים יש דיחוי בבע"ח ומתו בעליו לאחר חצות – שפסולו בגופו], או דינו כפסח שנשחט ללא בעלים שיישרף מיד, וככל הנזכר לעיל.

וכן נפקא מינה לקרבן אשם שנתכפרו בעליו באחר או שמתו, ונשחט בסתם [לאחר שניתק לרעה, אבל קודם שניתק גזרו אטו נשחט קודם כפרה. ערש"י ותוס'. וי"א שלכתחילה צריך ניתוק משום הלכה למשה מסיני. עתוס' בשם ר"ת, מאירי] – האם כשר לעולה, כדין מותר אשם שדמיו לעולה [מלבד לדעת רבי אליעזר שדין מותר אשם למיתה], או כיון שלא נעקר במפורש הרי זה אשם פסול.

א. מדברי הרמב"ם (פסולי המוקדשין ד, טו) נראה שפוסק צריך עקירה. ואילו הסמ"ג (מצות עשה קפב) פסק שאין צריך (וכן משמע מפירוש המשנה לרמב"ם. וכנראה בחיבורו הגדול חור בו. לקוטי הלכות. והמאירי כתב שלא נתברר מהרמב"ם הדין בשחט בסתם. והצל"ח כתב בדעת הרמב"ם שפסח בשאר ימות השנה לא בעי עקירה, ע"ש).

ב. הפסח שעברה שנתו, הכל מודים שאינו צריך עקירה, שכבר נעקר (תוס' לעיל סב:).

ג. יש סוברים שאפילו למאן דאמר אין צריך עקירה, אם שחטו בפירוש לשם הקרבן המקורי – פסול, כגון פסח בשאר ימות השנה ששחטו לשם פסח (כן כתבו בדעת רש"י לעיל סד, וכן מפורש במאירי. והתוס' (שם) חולקים. (וכן דייקו מפירוש המשנה לרמב"ם. וכן כתבו להוכיח מסוגיתנו – ע' חכם צבי קס; שפת אמת. וע"ע בחדושי ר' אריה לייב ח"ב ו' בישוב שיטת רש"י).

ד. כאשר הקרבן ראוי ומיועד להיקרב לפסח, לדברי הכל אם שחטו קודם הפסח צריך עקירה [ועל כן פסח שנשחט קודם חצות פסול ואינו כשר כשלמים] (עתוס' ס: קובץ תשובות הגרי"א ח"ב קפו. וע' גם בתוס' פט. ד"ה ונטרחו) שבאופן שאדם אחר צריך אותו להקריבו לפסח, צריך עקירה. ואם נשחט בזמנו לשם שלמים – פסול, ואין אומרים יעקר בכך להיות שלמים, שכיון שראוי לפסח ועתה הוא